

Аніщенко О. Підготовка педагогів до організації освіти дорослих засуджених: концептуальні положення / Олена Аніщенко // Професійна освіта: ціннісні орієнтири сучасності: зб. наук. пр. / за заг. ред. І.А. Зязюна. – К.; Харків : НТУ „ХПІ”, 2009. – С. 186-195.

УДК 371.044.6: 378.1

*Олена Аніщенко,
м. Київ*

ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ ЗАСУДЖЕНИХ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

У статті викладено розроблені автором концептуальні положення підготовки педагогів-андрагогів до здійснення освіти дорослих засуджених. Акцентовано увагу на особливостях підготовки педагогічного персоналу для навчання дорослих ув'язнених, специфіці реалізації розроблених автором концептуальних положень з проблеми професійної підготовки педагогів-андрагогів.

В статье изложены разработанные автором концептуальные положения подготовки педагогов-андрагогов к осуществлению образования взрослых осужденных. Акцентировано внимание на особенностях подготовки педагогического персонала для обучения взрослых заключенных, специфике реализации разработанных автором концептуальных положений по проблеме профессиональной подготовки педагогов-андрагогов.

Демократизація суспільного життя в Україні актуалізує проблему гуманізації ставлення до осіб, засуджених до різних видів покарань. Унаслідок каральної спрямованості кримінально-правової політики держави і відповідної їй судової практики Україна належить до світових лідерів за кількістю застосування каральних санкцій. Влада і суд пояснюють каральну спрямованість громадською думкою, зорієнтованою на більш жорстке ставлення до злочинців. У контексті вищезазначеного особливої актуальності набувають проблеми соціальної адаптованості дорослих засуджених, і, відповідно, організації навчання таких осіб.

Як відомо, рівень освіченості впливає на вибір життєвого шляху. Аналіз статистичних матеріалів свідчить, що рівень освіти осіб, які чинять злочини, нижче, ніж інших громадян. Найменш низький рівень освіченості в осіб, винних у вчиненні насильницьких, насильницьки-корисливих злочинів, хуліганства, найбільше високий – серед посадових злочинів, здійснених шляхом розкрадання і присвоєння, розтрати або зловживання довірою. Із зазначеного вище впливає нагальність розробки концептуальних основ професійної підготовки педагогів-андрагогів до організації навчання дорослих засуджених. Адже педагог, що працює у галузі освіти дорослих, які перебувають у місцях позбавлення волі, має сприяти не лише формуванню їхніх професійних знань, умінь і навичок, а ще й подоланню відхилень у

свідомості й поведінці, які призвели до скоєння злочину, плеканню позитивних моральних рис особистості, виробленню системи ставлень до оточуючої дійсності, людей і самих себе, які б не суперечили загальнолюдським нормам моралі. При цьому передусім необхідно враховувати обмежені можливості для формування самостійності дорослого засудженого, а також жорстку регламентацію творчої та інноваційної педагогічної діяльності чинними правовими нормами. Також слід додати, що, за С.І. Змєйовим [2, с. 17], модель діяльності викладача-андрагога являє собою систему певних дій і функцій, що реалізуються андрагогом на кожному етапі процесу навчання й водночас мають свої особливості та відмінності у порівнянні з діяльністю викладача-педагога.

Наголосимо, що у сучасних умовах набули актуальності проблеми інтеграції України до європейського співтовариства [5], розширення співпраці вищих навчальних закладів із установами Державного департаменту України з питань виконання покарань. Заступник голови департаменту професор Наталія Калашник постійно наголошує на тому, що така співпраця, з одного боку, дасть можливість студентам вищих навчальних закладів гуманітарного профілю проходити педагогічну практику (стажування) на базі виправних установ (із можливим подальшим працевлаштуванням). З іншого боку, викладачі та студенти цих закладів можуть надати допомогу щодо організації заходів з підвищення професійної компетентності персоналу установ департаменту, активізації та вдосконаленні позанавчальної роботи, методичного забезпечення діяльності гуртків і факультативів для засуджених. Це свідчить про те, що пенітенціарна система України стала більш гуманною, відкритою, й за багатьма параметрами наближається до європейських стандартів [3]. Адже не можна повернути суспільству повноцінну особистість, якщо засудженого принижувати й щодня нагадувати йому про скоєне. Він уже покараний тим, що не має найдорожчого для людини – свободи.

Важливо підкреслити, що ефективність діяльності педагогів-андрагогів у роботі з дорослими засудженими щодо забезпечення успішності їхнього навчання зокрема досягатиметься за умови [4, с. 17]:

- максимального врахування особливостей психіки особистості, віку й стану здоров'я, інтересів, можливостей перспективи подальшого життя тощо;
- створення системи диференційованих впливів соціального, педагогічного, психологічного, правового характеру;
- урахування рівня й характеру соціальної поведінки, а також специфіки реагування на конкретні психолого-педагогічні ситуації.

У контексті зазначеного вище важливого значення набувають:

- забезпечення єдності, послідовності й наступності у реалізації змісту і завдань освіти дорослих засуджених (виховна робота, навчання, праця, побут, дозвілля тощо) за умови оптимального поєднання суворої режимної регламентації життя засуджених, вимог режиму з організацією умов для розвитку їхньої самостійності, творчості та ініціативи;

- налагодження контактів з оточуючими з метою зниження негативного впливу на психіку дорослих засуджених ізоляції, отримання інформації про життя поза місцем позбавлення волі та морально-психологічна підготовка

засуджених до життя на волі;

- взаємозв'язок і координація діяльності педагогічного персоналу, співробітників кримінально-виконавчої служби, представників громадськості, церкви, батьків у галузі освіти дорослих засуджених.

Основними передумовами розробки концептуальних положень підготовки педагогів до здійснення навчання дорослих ув'язнених є сучасні процеси становлення демократичної, правової, соціальної держави, розвиток засад громадянського суспільства, інтеграція України до Європейського співтовариства, реалізація освітньої і правової реформ. Відсутність професійної підготовки педагогів-андрагогів у вітчизняних закладах педагогічної освіти до реалізації освіти дорослих засуджених, методологічна нерозробленість проблеми освіти дорослих засуджених (на відміну від проблеми задоволення освітніх потреб неповнолітніх), необхідність забезпечення педагогічного персоналу необхідними гарантіями соціального захисту зумовили необхідність розробки концептуальних положень підготовки педагогів-андрагогів до здійснення освіти дорослих засуджених.

Акцентуємо увагу на тому, що концептуальні положення розроблено нами відповідно до положень Конституції України, Конвенції про захист прав людини та основних свобод (Рим, 4 листопада 1950 р.) з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу 11, Концепції розвитку післядипломної освіти в Україні (затверджена рішенням колегії МОН України від 11.04.02 р., протокол № 3/5-4), Положення про школу професійної майстерності персоналу кримінально-виконавчої інспекції (затверджено наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань № 55 від 23 березня 2007 р.), Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" (№ 776/97-ВР від 23.12.97 р.), Кодексу законів України про працю, Закону України "Про соціальні послуги" (№ 966-IV від 19.06.2003 р.), Концепції Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на період до 2017 р. (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України, № 1511-р від 26 листопада 2008 р.) [6], постанов Кабінету Міністрів "Про поліпшення діяльності установ кримінально-виконавчої системи", "Про програму приведення умов утримання засуджених, ув'язнених і адмінпокараних у відповідності до міжнародних стандартів" та з урахуванням Концепції розвитку дорослих у країнах-учасниках Співдружності Незалежних Держав (Москва, 25 травня 2006 р.) і положень Модельного закону „Про освіту дорослих” (7 грудня 2002 р.).

Зазначимо, що, наприклад, відповідно до "Європейських пенітенціарних правил" (рекомендація №R (2006)2, прийнята Комітетом Міністрів 11 січня 2006 р. на 952-й зустрічі заступників міністрів) [1], кожна пенітенціарна установа має прагнути надати всім ув'язненим доступ до освітніх програм, які повинні бути максимально всебічними та відповідати індивідуальним потребам ув'язнених та їхнім прагненням. За внутрішнім режимом статус освіти має бути не нижчим, ніж статус праці, й ув'язнені не повинні піддаватися утискам у фінансовому або будь-якому іншому плані через участь в освітніх програмах. Виходячи із реальних умов, освіта ув'язнених має здійснюватися під егідою

зовнішніх навчальних закладів і бути інтегрованою до загальнонаціональної системи загальної і професійної освіти для того, щоб після звільнення уникнути перешкод щодо продовження навчання і професійної підготовки. Усі засуджені ув'язнені повинні заохочуватися до участі в освітніх програмах і програмах професійного навчання. Освітні програми для засуджених ув'язнених мають бути адаптовані до передбачуваного терміну їхнього перебування у пенітенціарній установі.

Мета розроблених нами концептуальних положень полягає у формуванні відкритої, гнучкої вітчизняної системи професійної підготовки педагогів-андрагогів до організації освіти дорослих засуджених, спрямованої на задоволення індивідуальних потреб громадян в особистісному й професійному зростанні, забезпеченні потреб держави у професійних кадрах, здатних компетентно й відповідально виконувати посадові функції, впроваджувати новітні педагогічні, інформаційно-комунікативні технології, сприяти подальшому соціально-економічному розвитку суспільства.

Серед основних завдань системи професійної підготовки педагогів-андрагогів до освіти дорослих засуджених нами виокремлено такі:

- формування змісту навчання, виходячи з його цільового спрямування (підготовка до організації навчання дорослих засуджених), посадових обов'язків фахівців, попередньо здобутої ними освіти (для закладів післядипломної освіти), досвіду діяльності, індивідуальних інтересів і потреб громадян;

- узгодження обсягів і змісту підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогів відповідно до поточних і перспективних потреб держави у контексті задоволення культурно-освітніх потреб дорослих засуджених;

- упровадження сучасних педагогічних технологій, що передбачають диференціацію, індивідуалізацію, запровадження дистанційної, очно-заочної та екстернатної форм навчання;

- розробка і постійне вдосконалення змісту педагогічної освіти;

- забезпечення органічної єдності з системою підготовки фахівців шляхом урахування потреб ринку праці;

- оптимізація мережі навчальних закладів системи з підготовки педагогів до здійснення освіти дорослих засуджених на засадах поточного й стратегічного планування потреб у професійному навчанні фахівців.

Вищезазначені завдання мають вирішуватися на основі вдосконалення нормативно-правової бази загальнонаціональної системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців.

На нашу думку, основними *принципами організації професійної підготовки педагогів* до реалізації освіти дорослих засуджених мають бути такі:

- гуманізація, демократизація, науковість, єдність вимог, комплексність, диференціація, інтеграція, неперервність і наскрізність;

- органічна єдність із системою підготовки фахівців, зв'язок з процесом ринкових перетворень, різних форм власності і господарювання, реструктуризацією економіки;

- урахування специфіки культурно-освітніх потреб дорослого населення,

що перебуває у місцях позбавлення волі;

- орієнтація на актуальні та перспективні сфери трудової діяльності відповідно до попиту на ринку праці;
- відповідність державним вимогам та освітнім стандартам;
- упровадження модульної системи навчання з урахуванням індивідуального підходу до кожної особи та за потребою.

Професійну підготовку педагогів-андрагогів до організації освіти дорослих засуджених слід розглядати не тільки як систему підвищення кваліфікації, перепідготовки дипломованих спеціалістів, а ще як форму освіти дорослих, виходячи з їхніх індивідуальних потреб у здобутті певних знань, виробленні навичок і вмінь, особистісного й професійного зростання.

Ми вважаємо за необхідне виокремити *умови реалізації розроблених нами концептуальних положень*. Отже, для функціонування системи підготовки педагогічного персоналу для роботи з дорослими засудженими необхідно:

I. Створити Національну державну програму, в якій мають бути враховані основні складові сучасної педагогічної освіти у контексті пенітенціарної специфіки з метою адаптації педагогів до подальшої професійної діяльності, задоволення культурно-освітніх потреб дорослих у місцях позбавлення волі, зміни пріоритетів педагогічної освіти. У Програмі має бути передбачено комплексне впровадження основних складових Концепції підготовки педагогів для освіти дорослих, що перебувають у місцях позбавлення волі, шляхом реалізації семи модулів Програми:

I модуль: кадровий – охоплює проблему підготовки персоналу для навчання дорослих учнів, що перебувають у місцях позбавлення волі: педагогів (андрагогів), соціальних працівників, психологів, психіатрів, фахівців-медиків.

II модуль: нормативно-правовий, законодавчий – створення законодавчої бази та процедур щодо підготовки педагогічного персоналу для навчання дорослих учнів, що перебувають у місцях позбавлення волі. У цьому модулі передбачено:

- здійснення аналізу чинного законодавства, відповідних нормативно-правових документів, виявлення у них недоречностей і невідповідностей згідно з міжнародними стандартами;

- внесення необхідних змін і доповнень до чинного законодавства;

- створення окремого нормативно-правового документу, закону, який би сприяв врегулюванню комплексу питань і процедур, пов'язаних із підготовкою педагогічного персоналу для навчання дорослих учнів, що перебувають у місцях позбавлення волі;

- створення мережі лікувально-оздоровчих закладів для проведення медичного обслуговування, реабілітаційного та відновлювального лікування педагогічного персоналу системи освіти дорослих засуджених.

III модуль: інституційний – передбачає створення системи підготовки і перепідготовки педагогічного персоналу для навчання дорослих, що перебувають у місцях позбавлення волі, із відповідними закладами педагогічної освіти, післядипломної підготовки кадрів. Слід додати, що підготовка й підвищення кваліфікації персоналу виправних колоній як планомірний

педагогічний процес насамперед має ґрунтуватися на засадах гуманізації, що сприятиме підвищенню психолого-педагогічної компетенції працівників пенітенціарної системи, їхньої теоретичної і практичної підготовки до викладацької, корекційно-реабілітаційної діяльності у роботі із дорослими засудженими.

IV модуль: науково-методологічний – упровадження нових освітніх кваліфікацій, проведення наукових досліджень щодо проблем ювенальної юстиції:

- розроблення спеціальної освітньої програми, навчальних планів з підготовки педагогів-андрагогів, які працюватимуть із дорослими учнями, що перебувають у місцях позбавлення волі, для педагогічних ВНЗ Міністерства освіти і науки України, а також для установ післядипломної освіти АПН України із урахуванням міжнародного досвіду й останніх досягнень науки щодо особливостей навчання дорослих; підготовка за цією програмою спеціальної категорії педагогів – андрагогів;

- розроблення й виконання цільових науково-дослідних програм з питань підготовки педагогів для навчання дорослих учнів, що перебувають у місцях позбавлення волі;

- впровадження нової освітньої кваліфікації для вчителів – педагог-андрагог для навчання дорослих, які вчинили злочин;

- розроблення спеціальної програми з підготовки та акредитації координаторів і ведучих програм з підготовки педагогів-андрагогів.

V модуль: аналітичний – передбачає:

- здійснення моніторингу культурно-освітніх потреб засуджених дорослих з метою визначення актуальних спеціальностей андрагогів, які здійснюватимуть професійну підготовку таких осіб;

- комплексне вивчення міжнародного досвіду зазначеної проблеми; розроблення окремої програми з метою адаптації зарубіжних раціональних інноваційних ідей до вітчизняної моделі підготовки андрагогів для навчання дорослих злочинців (вивчення стану педагогічної науки і практики, нормативно-правового забезпечення, здійснення перекладу документів українською мовою, вивчення наявних систем підготовки андрагогів, обмін спеціалістами);

- розроблення пропозицій щодо підготовки навчальних програм з підготовки педагогів-андрагогів відповідно до особливостей дорослих, які перебувають у місцях позбавлення волі;

- дослідження ефективності інноваційних педагогічних технологій у професійній підготовці педагогів-андрагогів для навчання дорослих у місцях позбавлення волі.

VI модуль: інформаційний – включає пропагування андрагогічних ідей і принципів у професійній підготовці педагогів-андрагогів для освіти дорослих, що перебувають у місцях позбавлення волі, шляхом:

- організації і проведення науково-практичних конференцій всеукраїнського й міжнародного рівнів, методологічних семінарів;

- започаткування конкурсів на краще науково-методичне забезпечення

професійної підготовки педагогів-андрагогів для освіти дорослих, що перебувають у місцях позбавлення волі;

- розроблення й впровадження конкретних рекомендацій щодо організації професійної освіти, корекційно-виховного процесу із урахуванням особливостей дорослих засуджених у контексті гуманізації умов їх утримання та виховання у місцях позбавлення волі;

- упровадження у педагогічних часописах тематичних рубрик з проблем підготовки педагогічного персоналу для роботи з дорослими злочинцями;

- реалізації просвітницьких кампаній з метою інформування педагогічної спільноти, психологів щодо результатів сучасних наукових пошуків у галузі підготовки педагогів – андрагогів для освіти дорослих, що перебувають у місцях позбавлення волі та формування соціального попиту на навчальні програми для освіти дорослих.

VII модуль: фінансовий – охоплює:

- бюджетне забезпечення видатків на реалізацію I – VI модулів;

- створення законодавчої бази для заохочення громадських і комерційних організацій до координації діяльності громадських організацій і закладів з підготовки педагогічного персоналу для роботи з дорослими злочинцями.

Реалізація I, II, IV, V, VI та VII модулів відбуватиметься не послідовно, а паралельно; III модуль буде реалізовано після I та II.

2. Забезпечити організаційну, фінансову і матеріальну підтримку для впровадження та функціонування системи підготовки педагогічного персоналу для роботи з дорослими злочинцями.

3. Створити міжвідомчий Координаційний комітет з питань функціонування системи підготовки педагогічного персоналу для роботи з дорослими засудженими з метою сприяння реалізації державної політики і координації дій у вирішенні питань, пов'язаних із соціальною адаптацією, реінтеграцією дорослих, що перебувають у місцях позбавлення волі, за участю представників Міністерства освіти і науки, Міністерства юстиції, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства охорони здоров'я, Академії педагогічних наук України та інших зацікавлених центральних органів виконавчої влади і громадських організацій.

Як відомо, упровадження *науково обґрунтованих* теоретичних положень має передбачати *фінансове забезпечення* та виокремлення *етапів їхньої реалізації*. Передбачається, що фінансування заходів, пов'язаних із реалізацією зазначених вище концептуальних складових, здійснюватиметься за рахунок коштів державного бюджету, міжнародної допомоги та інших джерел, не заборонених законодавством. У свою чергу, реалізація сформульованих нами концептуальних положень має здійснитися у три етапи упродовж 2009-2014 рр. Перший етап: 2009-2011 рр. – розробка й удосконалення нормативно-правового забезпечення; розробка плану заходів щодо розвитку системи педагогічної освіти у галузі підготовки педагогів до організації освіти дорослих засуджених. Другий етап: 2011-2012 рр. – розвиток організаційно-управлінських механізмів у галузі професійної підготовки педагогів-андрагогів до організації освіти

дорослих засуджених. Третій етап: 2012-2014 рр. – налагодження діяльності складових системи професійної підготовки педагогів-андрагогів до організації освіти дорослих ув'язнених.

Щодо *очікуваних результатів*, слід наголосити, що запровадження розроблених нами і викладених у даній публікації концептуальних положень має забезпечити:

- ефективність державної політики у галузі підготовки педагогічного персоналу для системи пенітенціарної освіти;

- створення сучасної системи підготовки вітчизняних педагогів-андрагогів для роботи з дорослими засудженими, яка б відповідала європейським нормам і стандартам передусім у галузі дотримання прав людини у контексті задоволення її освітньо-культурних потреб з метою подальшої успішної особистісної самореалізації;

- удосконалення співробітництва з правоохоронними органами, іншими органами державної влади та органами місцевого самоврядування України, пенітенціарними службами суміжних та інших держав, міжнародними організаціями;

- створення єдиного інформаційно-комунікаційного простору у галузі професійної підготовки педагогів-андрагогів до організації освіти дорослих засуджених із подальшим започаткуванням відповідних веб-сторінок, просвітницьких бюлетенів, запровадженням міжнародних освітніх програм та ін.

Таким чином, реалізація запропонованих у статті авторських концептуальних положень щодо підготовки педагогів-андрагогів до організації навчання дорослих ув'язнених сприятиме успішному здійсненню стратегічного курсу України на інтеграцію до Європейського співтовариства, забезпеченню соціальної ефективності діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України щодо забезпечення беззастережного дотримання прав людини, досягнення мети корекційної і виправної діяльності установ пенітенціарної системи, соціальної адаптації засуджених.

Насамкінець принагідно зазначити, що співробітниками відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України розпочато педагогічний експеримент на базі Інституту ділового адміністрування (м. Кривий Ріг) з підготовки педагогів-андрагогів до роботи з дорослими засудженими. На даному етапі експериментальної роботи науковцями здійснюється моніторингове дослідження професійної компетентності педагогічних кадрів із подальшою розробкою критеріїв його оцінювання з метою створення й запровадження науково-методичного забезпечення професійної підготовки педагогів-андрагогів для організації освіти дорослих ув'язнених.

Література:

1. Европейские пенитенциарные правила (Совет Европы, 12.02.1987). Пересмотренный текст Европейских минимальных стандартных правил обращения с заключенными (январь 2006 г.) [Електронний ресурс]. –

- Режим доступу: 04.03.2009: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_032>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
2. Змеёв С. И. Становление андрагогики: развитие теории и технологии обучения взрослых: автореф. дисс. ... докт. пед. наук: 13.00.01. – М., 2000. – 44 с.
 3. Кучеренко Л. У тюрму по... освіту? // Дзеркало тижня. – 2009. – № 24 (752). – С. 5.
 4. Кушнар'ов С.В. Соціально-педагогічні умови надання допомоги засудженим похилого віку у виправній колонії: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Ін-т проблем виховання АПН України. – К., 2005. – 20 с.
 5. Ничкало Н.Г. Розвиток професійної освіти і навчання в контексті європейської інтеграції // Педагогіка і психологія. – 2008. – № 1. – С. 57-69.
 6. Про Концепцію реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: Указ Президента України № 401/2008 від 25.04.2008 р. // Офіційний вісник Президента України. – 2008. – № 18. – С. 589.